

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.
Рябініна О.В.

30 ” __05__ 2019 р.

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Тема 2.2. Українська революція

Навчальні питання:

1. Початок Української революції.
2. IV Універсал УЦР. Проголошення незалежності УНР.
3. Падіння Центральної Ради. Українська держава Павла Скоропадського.
4. Директорія УНР.

Час проведення: 2 години.

2019

Українські землі у першій світовій війні серпень 1914 - листопад 1918 рр.

Рубежем в розвитку українського національного руху стала Перша світова війна. Внаслідок неї українські землі опинилися у складі двох ворогуючих таборів. Відповідно до цього більшість політичних сил Наддніпрянщини і Наддністрянщини закликали підтримати державні уряди – відповідно Росії та Австро-Угорщини, сподіваючись на вирішення українського питання після перемоги цієї держави. Так, новостворене військове формування – легіон Українських січових стрільців (УСС) – стало складовою частиною австро-угорської армії, діючи в ряді битв проти російських збройних сил.

Отже, на початок ХХ ст. український рух переходить від культурницьких до політичних форм дій. Основною вимогою більшості його учасників на цей час була автономія України.

Війна велася між Троїстим союзом (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) та Антантою (Росія, Англія, Франція). У ході війни до Троїстого союзу приєдналися Туреччина й Болгарія, до Антанти – Румунія і США.

Причини війни: прагнення монополістичних об'єднань збільшити прибутки за рахунок військових замовлень, захоплення нових ринків збуту; бажання всіх держав захопити нові землі, переділ колоній і усунення конкурентів. Уряди воюючих держав прагнули відвернути увагу своїх народів від внутрішніх проблем, роз'єднати соціалістичні робітничі партії II Інтернаціоналу, а також трудящих усіх країн.

Характер війни був загарбницький і несправедливий з усіх боків (за винятком Сербії, що не прагнула до захоплень, але першою зазнала австро-угорської окупації).

Приводом до війни стало вбивство австро-угорського ерцгерцога Франца Фердинанда та його дружини сербським націоналістом Гаврилом Принципом.

Україна в планах воюючих країн

Австро-Угорщина претендувала на розширення своїх володінь у Західній Україні (Волинь і Поділля).

Німеччина – на протекторат над рештою української території а також над Прибалтикою, Білорусією, Кавказом, щоб мати сухопутний торговельний шлях до Персії й Середньої Азії.

Росія прагнула просунути кордони своєї імперії до Карпат, прикриваючись гаслом об'єднання братів-русинів, тобто українців Східної Галичини й Північної Буковини.

Крім того, і Австро-Угорська й Російська імперії прагнули використовувати війну для придушення національно-визвольного руху українського народу.

У підсумку: українці, розділені між імперіями, змушені були воювати один з одним (у російській армії нараховувалося 3,5 мля українців в австрійській – 250 тис.).

На Східному фронті в 1914 р. почався успішний наступ двох російських фронтів: Західного в Східну Пруссію, Південно-Західного в Галичину (територія Австро-Угорщини). Побоюючись захоплення росіянами Берліна й Відня, німецьке командування змушене було перекинути німецькі дивізії із Західного фронту на Схід і зупинити просування російської армії. Таким чином Східний фронт для Німеччини з другорядного стає головним.

На Східному фронті в 1915 р. почався наступ Німеччини з метою блискавичного розгрому Росії. Однак, хоча Німеччина захопила Підляшся, Західну Україну, Західну Білорусію й частину Прибалтики, перемогти Росію не змогла. На прохання союзників Росія починає наступ на Південно-Західному фронті в Західній Україні (Брусиловський прорив — узятє в полон 400 тис. австрійських і німецьких солдатів, звільнені Буковина, Південна Галичина). Але через невідповідність наступу, браку резервів та боєприпасів, а також через те, що Німеччина перекинула із Західного на Східний фронт 11 німецьких і 6 австрійських дивізій, наступ російської армії було зупинено.

Хід воєнних дій на території України призвів до розрухи господарського життя, що проявилось у спаді промислового та сільськогосподарського виробництва. Все це стало причиною зростання робітничого та селянського рухів, виступів солдатських мас.

1. Початок Української революції

У результаті збройного повстання в Петрограді 27-28 лютого царизм було повалено (Микола II відкрісся 2 березня 1917 р. від престолу), влада перейшла до Тимчасового уряду, сформованого з представників буржуазії. Паралельно виник другий орган влади — Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів. Так виникло двовладдя. По всій країні виникають Ради, що діяли на місцях паралельно із комісарами Тимчасової уряду. Фактично Росія опинилася в ситуації безвладдя.

3 (16) березня 1917 р. на зборах представників Товариства українських поступовців було порушено питання щодо формування органу, який би представляв інтереси українства в нових умовах. 7 (20) березня було обрано президію Української Центральної Ради (УЦР). Головна мета діяльності ЦР на цьому етапі — об'єднання українського народу, відродження державності. Головою Української Центральної Ради було обрано М. Грушевського (1866—1934) його заступниками — Ф. Крижанівського, Д. Дорошенка, Д. Антоновича.

До початку квітня УЦР фактично була тимчасовою національною громадською організацією, що в основному діяла в Києві. Реальну владу в місті навесні 1917 р. мав комісар Тимчасового уряду П. Суковкін.

Центральна Рада відчувала потребу зміцнити свої позиції як представницького національного й територіального органу, передовсім у політико-організаційному й правовому аспектах. 6—8 (19—21) квітня 1917 р. в Києві на Всеукраїнському Національному Конгресі політичних, громадських, культурно-просвітницьких, профспілкових організацій обговорювалися проблеми національно-територіальної автономії України, було обрано новий склад УЦР. Для вирішення поточних справ було сформовано Малу Раду. В УЦР було три різновиди представництва: територіально-етнографічне, партійне, соціально-корпоративне.

На провідних позиціях в УЦР була УСДРП, яка на квітневій конференції підтвердила основні вимоги щодо націоналізації землі та автономії України.

Більшість керівників Тимчасового уряду й Української Центральної Ради, українські соціал-демократи та есери до кінця жовтня 1917р. заявляли про необхідність зміцнення демократичних принципів в Росії (нерідко за демократичні завоювання приймали анархічну сваволу), проведення Установчих зборів, які б вирішили українські питання. Цим була зумовлена постійна стриманість і схильність до компромісів українських політичних сил.

Навесні 1917 р. найменш вигідне становище було в більшовиків України. На той час це була малочисельна з нестійким авторитетом, незначною кількістю етнічних українців організація, але вже наприкінці того ж року більшовики України нараховували 42 тис. осіб. Вони генерували соціальне нетерпіння мас.

Державотворча діяльність УЦР пройшла такі етапи:

1. Зміцнення позиції УЦР як представницького національного й територіального органу (березень — початок червня 1917 р.). Основою його була боротьба зі спадщиною самодержавства, за демократизацію влади в колишній Російській імперії.

2. Поглиблення процесу державного будівництва в Україні (кінець червня — початок вересня 1917 р.). Відбувалося воно на базі автономно-федеративного принципу під впливом стихійного зростання радикалізму мас; Досягнення тимчасового компромісу з діями Тимчасового уряду щодо легітимізації автономії України.

3. Боротьба за федерацію національно-державницьких суб'єктів з однорідним соціалістичним центральним урядом (жовтень 1917 — середина січня 1918 р.).

4. Існування формально самостійної Української Народної Республіки (УНР) під протекторатом збройних сил Німеччини й Австро-Угорщини (березень — 28 квітня 1918 р.).

Після Лютневої революції в Петрограді виникла Українська військова рада для формування українізованих частин. На Чорноморському флоті серед українців розгорнув організаторську роботу військовий клуб імені І. Сірка. У березні 1917 р. діячі «Братства самостійників» сформували в Києві комітет з організації національних збройних сил, а також Український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка. Враховуючи наростання стихійної українізації в

армії, УСДРП і УПСР у квітні 1917 р. підтримали ідею створення українських полків, їх передислокації в Україну.

На той час М. Грушевський і В. Винниченко вважали армію неминучим злом. Як наслідок - УЦР обмежувалася культурно-просвітницькою роботою серед солдатів-українців.

Тимчасовий уряд, всіляко заохочуючи створення польських, естонських, латиських, чеських частин, не поспішав формувати українські полки.

Збільшення кількості українізованих частин змусило лідерів УЦР скликати Всеукраїнський військовий з'їзд у травні 1917 р. На з'їзді було схвалено ідею створення національних частин, але тільки з метою поліпшення дисципліни, викорінення дезертирства солдатів. Було також сформовано Український генеральний військовий комітет (УГВК) на чолі з С. Петлюрою. У резолюції з'їзду соціалістам вдалося проштовхнути рішення про ліквідацію після закінчення війни постійної армії та заміну її народною міліцією. УЦР, не маючи чіткої програми військового будівництва, самоусунулась від керівництва цими процесами, а всіх вищих офіцерів вважала контрреволюціонерами та українофобами.

Наприкінці червня Тимчасовий уряд заборонив стихійну українізацію військових частин, що дезорієнтувало багатьох солдатів-українців.

У вересні—листопаді посилювався процес більшовизації, поліпіння політичних настроїв солдатських мас. Щоб зберегти контроль над боєздатними українізованими частинами, Тимчасовий уряд погодився українізувати 20 дивізій. Проте це запізніле рішення залишилося на папері. З грудня 1917 р. в українські полки брали лише офіцерів, які народилися в Україні, а ті, хто прибув з інших регіонів, повинні були мати довідки від революційно-демократичних організацій про політичну благонадійність. Усі генерали і старші офіцери були відправлені у запас.

На початку 1918 р. УЦР перейшла від концепції українізації війська до формування армії за принципами добровільності — як народної міліції. До кінця березня у ній нараховувалося 15 тис. військовослужбовців. Планувалося відкрити Академію національної армії, інструкторську школу для підготовки старшин, робилися спроби сформувати вісім територіальних армійських корпусів. Водночас Рада народних міністрів, не домігшись переформування загонів «вільного козацтва», більшість з яких перетворилася на банди злочинців, у квітні розпустила їх. Тоді ж було вирішено розформувати 6-тисячну Першу українську дивізію «синьожупанників», що, як і дивізія «сірожупанників», повністю втратила.

Визначити реальну чисельність збройних сил УНР наприкінці квітня 1918 р. складно. Найімовірніше, що особовий склад її напіврегулярної армії міг налічувати до 30—33 тис. багнетів і шабель. Процес подальшої розбудови національних збройних сил продовжувався вже гетьманом Павлом Скоропадським.

У середині липня урядова комісія в Петрограді прийняла «Тимчасову інструкцію Генеральному секретаріату». За змістом цього документу були ліквідовані секретаріати військових справ, продовольчий, судовий, шляхів сполучення, коштів і телеграфів. Правочинність Генерального секретаріату та УЦР поширювалась не на дев'ять, а на 4 губернії: Київську, Волинську, Полтавську та частину Чернігівської.

Стосунки Тимчасового уряду й УЦР склалися непросто. Втім, співробітництво Ради з петроградським урядом мало й позитивні результати: у початкових класах було запроваджено викладання українською мовою, профінансовано дві українські гімназії і чотири кафедри українознавства в університетах України. Водночас російська мова була обов'язковою для вивчення, шкільні округи залишилися у віданні російського міністерства.

Дізнавшись про більшовицький переворот у Петрограді, Мала Рада 26 жовтня (9 листопада) створила Краєвий комітет захисту революції в Україні. При цьому лідери РСДРП (б) домовилися з керівництвом УНР, що з Півдня до Петрограда не буде пропущено жодної військової частини для ліквідації влади Раднаркому. Спершу УЦР намагалася зайняти нейтральну позицію щодо петроградських подій, але 28 жовтня (11 листопада) відмовилася визнати Раду народних комісарів загальноросійським урядом.

Після перемоги збільшовизованих частин над військами штабу Київської військової округи у спільному зверненні Військово-революційного комітету більшовиків та Центральної Ради від 31 жовтня (13 листопада) УЦР визнавалася краєвою владою, а Ради робітничих депутатів — місцевою.

У ніч на 7 (20) листопада на засіданні Малої Ради було проголошено III Універсал про створення Української Народної Республіки, поповнення Генерального секретаріату новими секретарями, в т. ч. й Генеральним секретарем з військових справ С. Петлюрою. Однак і в ньому йшлося про формування Російської федеративної демократичної республіки з урядом, до якого входили б члени соціалістичних партій.

До кінця листопада 1917 р. більшовицько-есерівське керівництво Радянської Росії вело з УНР в основному ідеологічну боротьбу.

На вибори до Всеросійських Установчих зборів у листопаді 1917 р. більшість виборців в Україні підтримала програми російських і українських есерів. Ні більшовики, ні українські соціал-демократи не могли з ними конкурувати, тому що українське село вимагало соціалізації землі за принципом не менше споживчої, але не більше трудової норми. На той час більшовизм в Україні не був дуже впливовим фактором і не мав ще загальної підтримки. Вона з'явилася, коли більшовики почали використовувати народні вимоги, насамперед ліквідацію великих латифундій.

До кінця грудня 1917 р. лідери УЦР не вважали Україну суб'єктом міжнародного права, і лише 26 грудня (за старим стилем) було створено Генеральний секретаріат іноземних справ на чолі з О. Шульгіним.

З ініціативи Петрограда готувався Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому планувалося провести перевибори складу Центральної Ради. Спершу УЦР не виявляла особливого ентузіазму щодо нього, потім, подбавши про збільшення кількості делегатів від «селянських спілок» та українізованих військових частин, погодилась на участь у з'їзді. Перший Всеукраїнський з'їзд селянських, робітничих і солдатських депутатів відкрився в Києві 4 (17) грудня 1917 р.

На самому з'їзді делегатам-більшовикам було влаштовано обструкцію. Після від'їзду до Харкова 127 більшовиків та співчуваючих їм всі рішення приймалися майже одногосно. Перевибори складу Центральної Ради делегати визнали недоцільними, тому що 9 січня наступного року планувалося зібрати Установчі збори.

11—12 (24—25) грудня в Харків прибули з Києва більшовицькі делегати спільно з делегатами III Надзвичайного з'їзду Рад Донецько-Криворізького басейну провели Перший Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, солдатських і частини селянських депутатів, який проголосив в Україні радянську владу, обрав Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет, Народний секретаріат. Для представників села було залишено 20 вакансій у складі ВУЦВК.

Більшовицький уряд Росії всіляко перешкоджав Генеральному Секретаріату УНР зосередити українізовані полки на території України. Спалахували криваві сутички між військовослужбовцями - українцями та великоросами.

IV Універсал УЦР. Проголошення незалежності УНР.

Не маючи змоги протистояти натиску 30-тисячного більшовицького війська, Мала Рада прийняла 22 січня 1918 р. **IV Універсал**, що проголошував незалежність України. У першій декаді лютого 1918 р. делегація УНР уклала мирну угоду в Бресті з представниками Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії, Туреччини. Після цього керівництво УНР звернулося до Німеччини й Австро-Угорщини з проханням про допомогу. Через тиждень 33 дивізії союзників УЦР увійшли на територію України.

Законодавчу діяльність УЦР гальмували політичні й ідеологічні пристрасті.

Робота над **Конституцією України** (автономної України) почалася після проголошення II Універсалу. В червні 1917 р. була утворена комісія у складі 100 осіб (голова М. Грушевський).

Конституція УНР, що була прийнята 28 квітня 1918 р., мала назву «Статут про державний устрій, права і вольності УНР». Вона включала 8 розділів і 85 статей. За першим розділом

(Загальні постанови) йшов розділ «Громадського права і свободи», який проголошував гарантії прав і свобод громадян.

Конституція проголошувала єдиною, нероздільною територію, яка без згоди 2/3 депутатів Всенародних зборів не може зазнати ніяких змін.

В Конституції підкреслювалось (ст. 12), що всі громадяни мають рівні права, незалежно від статі, національності, раси, освіти тощо. Проголошувалася повна свобода слова, преси, спілок, місця проживання. Виборче право надавалось громадянам, яким виповнилось 20 років. В основу формування вищих органів влади було покладено принцип розподілу органів влади — на законодавчу, виконавчу та судову (законодавча — Всенародні збори, виконавча — Рада Народних Міністрів, судова — Генеральний суд).

В Конституції не йшлося про герб, прапор, гімн держави, про основні принципи зовнішньої та внутрішньої політики, формування місцевих органів самоврядування, органів суду та прокуратури.

До кінця квітня 1918 р. вся територія колишньої підросійської України перебувала під контролем австро-угорських, німецьких та українських військ. Союzniцькі війська з перших днів перебування в Україні почали виконувати ті функції, які насправді повинні були забезпечувати місцеві органи влади. Вони здійснювали охорону внутрішнього порядку, вели енергійну роботу проти підливних сил, великоросійських тенденцій, анархії та бандитизму. Український уряд не був здатний регулювати й економічні відносини з селом, забираючи у нього багато продовольства, в тому числі й для поставок у Німеччину й Австро-Угорщину.

Повернувшись 9 березня 1918 р. до Києва М. Грушевський свідомо відтіснив від процесу підготовки рішень осіб, які не належали до УПСР або УСДРП.

Останні два місяці свого існування Центральна Рада фактично перетворилася на дискусійний клуб, у засіданнях якого брали участь не більше 40 осіб.

Падіння Української Центральної Ради спричинили:

- розкол в українському суспільному русі;
- політична недосвідченість і романтизм лідерів, схильність до народницької, а не державотворчої позиції;
- утопізм соціально-економічного законодавства, особливо в аграрній сфері;
- відсутність ефективних і авторитетних органів управління на місцях, нерозвинутість системи самоуправління, повноважень центру та регіонів;
- однобока орієнтація на російську соціал-демократію і на федеративний союз з Росією;
- невідповідність між курсом на побудову парламентської республіки та політичними, соціально-економічними реаліями 1917—1918 рр.;
- залізне усвідомлення лідерами УЦР необхідності сильної виконавчої влади;
- небажання і невміння створити регулярні збройні сили, інші силові відомства ;
- незацікавленість сусідніх з УНР держав в існуванні незалежного, сильного українського державного організму.

3. Падіння Центральної Ради. Українська держава Павла Скоропадського

До кінця березня 1918 р. німецьке й австро-угорське командування, дипломати цих країн впевнилися в безсиллі Центральної Ради. Німецьке керівництво вирішило поставити на колишнього генерал-лейтенанта, флігель-ад'ютанта Миколи II П. Скоропадського. 29 квітня на хліборобському конгресі було обрано гетьманом України П. Скоропадського.

Прихід до влади П. Скоропадського привів до принципових зміни державного курсу. Сам державний переворот стався завдяки підтримці консервативних сил — Української партії хліборобів-демократів (на чолі знаходився М. Шемет; орієнтувалася на заможних селян) та Всеукраїнського союзу земельних власників (власне неукраїнська, поміщицька організація). На їх спільному з'їзді 29 квітня 1918 р. і відбулися „вибори” гетьмана. Проте фактично провідну роль у перевороті відіграли німецькі окупаційні війська. Ще до перевороту німецька військова контррозвідка пропонувала Скоропадського на посаду гетьмана, характеризуючи його таким

чином: „Аристократ, монархіст, генерал, багатий поміщик, слабовільний, але честолубний”. Розглядалися і інші кандидатури; ймовірно, Скоропадський був обраний німцями через небажання бачити на чолі України під час війни цивільну людину.

Новий лідер України проголосив створення нової форми держави – гетьманату – авторитарної за характером влади. Скоропадський, на відміну від ЦР, виступив як прибічник консервативних сил, повертаючись до старих форм економічного і політичного життя. Так, „Закони про тимчасовий державний устрій України” були в ряді випадків скопійовані з колишнього „Проекту Основного закону Російської імперії” 1905 року. Фактично гетьман мав диктаторські повноваження: він зосередив у своїх руках не тільки виконавчу, а й законодавчу та судову владу. Гетьман призначав склад Ради міністрів, визначав основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики, був головнокомандувачем армії та флоту. Але сама ця диктатура знаходилася у цілковитій залежності від окупаційних властей. Їх підтримка надавалася в разі виконання Брестських економічних угод; до них додавалися вимоги німців про боротьбу проти селянського руху. Були заборонені газети соціалістичного спрямування, заборонялися критика уряду, проведення антигетьманських мітингів. Водночас до Києва почали прибувати монархісти (О. Кривошеїн, В. Шульгін, В. Пуришкевич), розгорнули дію контрреволюційні великодержавницькі організації („Союз возрождения России”, „Московский центр” та ін.). Режим Скоропадського надавав фінансову допомогу білогвардійському руху. За часів гетьманату в Україні збільшилася кількість російськомовних видань, зросла чисельність великоросійських партій. Згодом сам Скоропадський написав у своїх мемуарах: „Я розумів, що Україна на існування має повні підстави, однак лише як складова частина майбутньої російської федерації”.

За таких умов природним було повернення в соціально-економічній сфері до старих, дореволюційних порядків. Уряд особливо турбувався про дотримання економічних угод з державами Четверного союзу. 10 вересня 1918 р. було укладено новий договір, який передбачав вивезення до Німеччини з нового врожаю не менше 100 млн. пудів хліба, 11 млн. пудів м’яса, 2 млн. штук птиці та ін. Пограбування України викликало продовольчу кризу і голод, особливо у промислових районах – у Донбасі, на Катеринославщині.

У сільському господарстві відновлювалася приватна власність на землю. Скасовувалися попередні розпорядження ЦР щодо соціалізації земель. Поміщикам поверталися їх маєтки; якщо ж колишні власники в цей час були відсутні, їх володіння передавалися під контроль спеціальних земельних комісій. Для відновлення своїх прав колишні землевласники могли звертатися як до гетьманських загонів, так і до окупаційних німецьких військ. На практиці це вилилося у розправи над селянами, які у 1917 р. спробували повести власне господарство на землях поміщиків (зокрема, на Правобережжі). У промисловості були заборонені страйки. За участь у них робітників чекало ув’язнення, а організаторів – страта. Підприємці масово звільняли непокірних робітників, зменшували заробітну платню. Профспілки заборонялися. Скасовувався 8-годинний робочий день.

Ці заходи привели до погіршення як соціально-економічної (безробіття, інфляція), так і політичної ситуації. Уряд широко застосовував репресії до політичних противників. Заборонялися з’їзди українських політичних партій та організацій. Розпускалися органи місцевого самоврядування.

Такі дії викликали масовий опір. Вже навесні 1918 р. в Україні розпочинається повстанський рух селян. В червні 1918 р. особливого розмаху він набув на Київщині, де проти окупантів виступило близько 40 тис. повстанців; їм вдалося навіть взяти декілька міст. На Чернігівщині в серпні 1918 р. 2/3 території губернії перейшло до партизанів, повстання яких скеровувалося Всеукраїнським центром. Подібні виступи спостерігалися на Харківщині, Катеринославщині, Полтавщині. Загалом втрати окупаційних військ від цього руху становили близько 20 тис. убитими. Очолювали виступи повстанські штаби, до яких входили представники лівих, різко опозиційних гетьману сил – більшовики, ліві есери (боротьбисти). Подекуди серед вимог повстанців виникали вимоги передати владу Центральній Раді. Цим скористалися колишні діячі ЦР. Вони утворили Український Національний Союз (УНС), який очолив антигетьманське повстання. Головою його у вересні 1918 р. став В. Винниченко. Лідери УНС спиралися на січових стрільців на чолі з Є. Коновальцем, а також на Запорізьку дивізію; їх підтримали такі партії, як

УПСР та УСДРП. Приводом для повстання стала грамота П. Скоропадського від 14 листопада 1918 р. про відновлення федерації з нерадянською Росією. Вона викликала обурення широких верств громадськості. Повстання охопило всі регіони України, центром його стала Біла Церква. Очолювала повстання обрана членами УНС Директорія з 5 осіб; провідну роль у ній відігравали С. Петлюра і В. Винниченко. До регулярних збройних сил долучилися загони отаманів (Махна, Зеленого). 14 грудня 1918 р. гетьман зрікся влади й емігрував до Німеччини.

4. Директорія УНР

19 грудня 1918 р. Директорія в'їхала до Києва. Вона проголосила себе тимчасовим органом, який після завершення революції мав передати владу „трудовому народу”. На практиці Директорія взяла курс на країни Заходу (Англію, Францію), які розпочали інтервенцію на Україну. В той же час її противниками виступили і Радянська влада, і білогвардійські діячі. До того ж маси селянства, об'єднані в повстанських загонах, хоч формально і підтримали Директорію, переслідували власні цілі – перш за все, стати землевласниками. Влада не могла опанувати цей рух, який набув неконтрольованого характеру і в ряді випадків перейшов до відвертого бандитизму (т.зв. отаманщина).

У Директорії був відсутній чіткий соціально-економічний і політичний курс. До Ради міністрів увійшли представники як лівих (УСДРП, УПСР), так і правих (УПСФ, УПСС) українських політичних партій. Фактично ж Директорія вирішувала головні справи без участі уряду; так, про оголошення війни Радянській Росії голова Ради Міністрів В. Чеховський довідався... із газет. Проте Директорія виявилася не в змозі налагодити апарат влади: призначені нею комісари та коменданти нерідко застосовували репресії до Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів (П. Балбачан на Лівобережжі).

В цих умовах відбувся Трудовий конгрес у Києві (22-28 січня 1919 р.). Першим його актом стало затвердження об'єднання УНР і ЗУНР; на практиці, однак, у „Західній області” збереглися старі органи влади, які слабо співпрацювали з УНР. Головною проблемою стало обрання подальшого політичного курсу – співпраця з Антантою чи з більшовиками. Ліва частин УСДРП та УПСР підтримували думку про встановлення Радянської влади. Однак більшість керівництва, відступаючи від власної ідеї Трудових рад як вищого органу влади, проводило думку про захист самостійної республіки від більшовиків. Отже, переміг курс на Антанту. Підсумковим документом став „Універсал Трудового конгресу України” від 28 січня 1919 р. В ньому зазначалося, що вища влада передається Директорії, а виконавчі функції здійснює підзвітна їй Рада народних міністрів. Конкретних рішень у соціальній та політичній сфері прийнято не було – визначалися лише основні завдання: земельна реформа шляхом передачі селянам землі без викупу; ліквідація безробіття; оборона незалежності республіки.

Проте військова політика Директорії виявилася неефективною. Ще під час антигетьманського повстання її збройні сили становили близько 100 тис. чоловік. За місяць, січні 1919 р., коли розпочалися як масові селянські повстання проти Директорії, так і наступ радянських військ (3 січня 1919 р. було взято Харків), Директорія могла протиставити їм лише 21 тис. чоловік. Лівобережжя було зайнято радянськими військами, Південь окупувала білогвардійська Добровольча Армія генерала Денікіна. За півтора місяці після входження до Києва Директорія змушена була поспіхом залишити столицю і 2 лютого перебратися до Вінниці.

1919 р. став апогеєм збройного протистояння в Україні, піком громадянської війни, коли одна і та ж територія багато разів переходила від однієї влади до іншої. В цей час особливо підсилювалася отаманщина – поширення влади командирів повстанських загонів (отаманів), які формально воювали на боці Директорії, але фактично діяли на власний розсуд, інколи відкрито виступаючи проти Директорії. Найбільш відомими отаманами були Н. Махно (на Катеринославщині), М. Григор'єв (на Херсонщині), Зелений (на Київщині), Ангел (на Чернігівщині), Шепель (на Поділлі). На підконтрольних їх загонам територіях отамани фактично встановлювали власну диктатуру, проводячи терор до противників, влаштовуючи погроми (в першу чергу єврейські). Директорія була не в змозі зупинити цей розгул бандитизму, що приводило до стрімкого падіння її авторитету.

Влітку 1919 р. на фронтах для Директорії склалася несприятлива ситуація. Західноукраїнські землі почала захоплювати армія новоствореної Польщі. Південна Україна знаходилася в руках денікінської Добровольчої Армії. На Правобережжя наступала Червона Армія. В цих умовах, коли Антанта переорієнтувалася на допомогу генералу Денікіну, а війська самої Директорії були розпорошені і мало організовані, Петлюра на вимогу західноукраїнських лідерів (Є. Петрушевича) відмовився від радянізації України. За це в його розпорядження було надано Українську Галицьку армію (УГА), разом з якою в серпні 1919 р. вдалося поновити владу Директорії на Поділлі. 30 серпня 1919 р. війська Директорії взяли Київ – але були відведені, оскільки водночас туди увійшли більш сильні денікінські загони. У вересні 1919 р. Директорія оголошує війну денікінцям, проте сил для цього протистояння вона не мала. В грудні 1919 р., після невдач у боях з білогвардійцями і відступу, відбувся перехід до партизанської війни.

Останньою спробою Петлюри повернути владу в Україні стала участь військ УНР у радянсько-польській війні 1920 р. Проте в цей час вони вже діяли не як самостійна сила, а тільки як союзник поляків. За це Петлюра погоджувався передати Польщі Західну Україну, що відштовхнуло від нього ряд українських діячів. Проте після кількох місяців боїв (з квітня до жовтня 1920 р.) ні польським, ні радянським лідерам не вдалося досягти своєї мети. Підписання Ризького мирного договору (березень 1921 р.) закріпило перебування Західної України у складі Польщі. Авантюрний крок керівника Директорії не приніс йому бажаних наслідків. Завершення радянсько-польської війни означало невдачу останньої спроби відродити українську державність.

Запеклі бої, що точилися на території України в 1919–1920 рр., призвели до поразки Директорії і перемоги Радянської влади. Її встановлення поділялося на декілька етапів. В 1917–1918 рр. вона змушена була залишити Україну за умовами Брестського миру. В 1919 р. Радянська влада втратила підтримку селянства в першу чергу через ряд надзвичайних заходів політики „воєнного комунізму” (остаточно вона була скасована у 1921 рр.) – продрозкладку, терор до ворогів, пришвидшену націоналізацію і ліквідацію товарно-грошових відносин. Проте надалі помилки були враховані: були усунуті як крайнощі „воєнного комунізму”, так і неувага до національного питання. Наділення селян землею, вигнання інтервентів, лозунги соціальної справедливості привернули маси до нової влади, що забезпечило її успіх. На території України утворилася Українська Соціалістична Радянська республіка (УСРР).

Основою економічної політики більшовиків в роки громадянської війни став **«воєнний комунізм»** — набір надзвичайних заходів для максимальної концентрації ресурсів у руках ЦК РКП(б), спробою ліквідувати товарно-грошові відносини й побудувати державу-фабрику з тотальним плануванням щодо розподілу матеріальних благ. Його стрижень — продрозкладка.

У лютому 1919 р. ЦК РКП(б) санкціонував запровадження продрозкладки в Україні. Небажання населення віддавати продовольство змусило ВУЦВК у квітні 1919 р. запровадити продовольчу диктатуру, створити продармію.

У 1919 р. більшовикам так і не вдалося встановити контроль над українським селом. Селянство ігнорувало вимоги заготівельних загонів, чинило збройний опір спробам силою забирати продовольство. Лише за весну й літо 1919 р. тільки на півдні України відбулося 238 антибільшовицьких повстань під гаслом «За ради без комуністів і чекістів!».

У квітні 1920 р. було створено комітети незаможних селян (КНС). Влада наділила їх функціями рад. До кінця року в КНС нараховувалося більше мільйона осіб. Фактично вони контролювали діяльність сільських рад, були філіалами Всеукраїнської надзвичайної комісії по боротьбі з контрреволюцією, саботажем та посадовими злочинами — українським варіантом ВЧК.

У грудні 1919 р. Радянським урядом було прийнято рішення про визнання формальної незалежності УРСР за умови централізованого управління господарством та обороною з Москви. У політичному житті почали чітко окреслюватися однопартійність. Заборонялася діяльність соціалістичних партій. Змушена була самоліквідуватися УКП(б), яка утворилася у 1919 р. шляхом злиття членів загальноросійської партії лівих есерів, які діяли в Україні, з боротьбистами— прихильниками лівого крила УСДРП (незалежниками).

У лютому 1920 р. був прийнятий «Закон про землю», за яким майже всі колишні землі поміщиків підлягали зрівняльному переділу серед селян. До рад населення найчастіше посилало

найбільш заможних, освічених господарів. Більшовицьких осередків у селах було дуже мало, тому в більшості з них вибори до Рад не проводилися.

Не набагато кращими були справи в містах, де значним впливом користувалися меншовики, особливо в профспілках, та боротьбисти. Нейтралізувати вплив меншовиків вдалося після інспірованого процесу над київськими членами РСДРП(м) у березні 1920 р., арештів, депортацій за кордон народних лідерів, завдяки штучному розколу партійних лав. У 1924 р. партія меншовиків «самоліквідувалася».

Було здійснено чистку в лавах більшовиків України: з більш ніж 30 тисяч членів КП(б)У партійні квитки не одержали 21430 осіб.

Диктатура системи «РКП(б) — радянська влада» спиралася не тільки на насилля, але й з допомогою досить привабливих гасел. Постійно контрольовані ідеологічні, емоційні зв'язки з масами більшовики використовували для докорінної перебудови свідомості громадян.

Національно-визвольний рух, на землях Західної України

Започаткування процесу національно-державного будівництва у підавстрійській Україні стало можливим напередодні поразки країн Четверного союзу.

18.10.18 р. у Львові депутати-українці австрійського парламенту (представники партій Галичини й Буковини) створили «Українську Національну Раду» на чолі з Є. Петрушевичем. Вона ухвалила утворення Української держави. Тоді не йшлося ні про її приєднання до Наддніпрянської України, ні про автономію у складі Австрії.

Лише активність польських представників прискорила збройний виступ 01.11.18р. українських військових частин, які захопили Львів. **09.11. було створено уряд Західноукраїнської народної республіки** — Державний Секретаріат на чолі з К. Левицьким (назва держави була прийнята офіційно 13 листопада). В уряді лідирували націонал-демократи — 8 державних секретарів, радикали мали 2 посади, соціал-демократи, християнська суспільна партія — по одній. Було і два позапартійних члени уряду. Однак після наступу польських військ 21 листопада українські загони залишили Львів. Ще раніше румунські війська зайняли Буковину, а Закарпаття на початку 1919 р. було приєднане до Чехословаччини.

У листопаді 1918 р. був прийнятий «Тимчасовий основний закон ЗУНР». Він дав назву Західноукраїнській народній республіці. Затвердив герб — Золотий Лев на синьому полі і синьо-жовтий прапор.

Тодішній світ загалом не передбачав утворення Західноукраїнської держави. Польща вважала український національний рух у Східній Галичині злочинним, Франція розглядала його як німецьку інтригу.

Величезні територіальні й людські втрати, іноземна агресія примусили керівництво ЗУНР прискорити об'єднання з Наддніпрянською Україною. 1 грудня 1919 р. повноважні представники Державного Секретаріату ЗУНР і члени Директорії підписали у Фастові Передвступний договір про майбутнє об'єднання двох республік. Урочисте проголошення Акта злуки відбулося 22 січня 1919 р. у Києві на Софійській площі. Остаточна ратифікація Акта мала бути здійснена майбутніми Українськими Установчими Зборами, скликаними з території всієї України.

Об'єднання УНР та ЗУНР мало скоріше ідеологічний, демонстративний, ніж державно-правовий характер. Соборною Україна існувала формально лише 9 місяців — до 16 листопада 1919 р., бо надто полярним виявилось політико-ментальне середовище в цих регіонах.

Серйозні розбіжності між урядами українських республік були викликані їх різним міжнародним становищем і міжпартійною боротьбою. Головною небезпекою для ЗУНР від перших днів її утворення була агресія з боку Польщі. Директорії УНР було не під силу втручатись у події на польсько-українському фронті у Східній Галичині. Вона навіть не була у стані війни з Польщею.

До складу Ради Народних Міністрів УНР входили переважно представники наддніпрянських соціалістичних партій УСДРП і УПСР - в галицькому Державному Секретаріаті були члени ліберально-поміркованих Національно-демократичної і Радикальної партій. Галичани вважали владу С. Петлюри надто лівою і з підозрою ставилися до її соціалістичних експериментів.

Наддніпрянські соцпартії критикували владу «буржуазії» Галичини, її «відірваність» від народу й небажання здійснювати широкі соціальні зміни.

Фактично доля ЗУНР залежала від подій на польсько-українському фронті й загальної ситуації в краї. Успіхи польських військ у боях з Українською Галицькою армією примусили уряд ЗУНР розглядати можливість союзу з Чехословаччиною.

Перехід УГА восени 1919 р. в табір денікінців активізував протиборство наддніпрянських та галицьких керівників.

В березні 1923 р. за наполяганням послів Антанти панування Польщі на західноукраїнських землях було узаконене (до вересня 1939 р.).

Незважаючи на поразку Української революції, її здобутки були очевидними:

- прискорився процес перетворення українського етносу;
- з назвою «Україна» відроджена, хай і тимчасово, держава ніколи вже не зникала з політичної карти світу;
- була реанімована традиція державності, на засадах якої розвивалася українська політична думка до кінця ХХ ст.;
- накопичувався визвольний потенціал, зростала національна самосвідомість, формувалися кадри національних провідників.